

Rafał Palczewski

Wiedza w kontekstach

tom I MIĘDZY PRAGMATYKĄ
A SEMANTYKĄ

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Rafał Palczewski

Wiedza w kontekstach
W obronie kontekstualizmu epistemicznego

Tom I

Między pragmatyką a semantyką

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA

Toruń 2014

Recenzenci: Jacek Malinowski
Renata Ziemińska

Projekt okładki: Tomasz Jaroszewski

Redaktor wydawniczy: Elżbieta Kossarzecka

Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2009–2014 jako projekt badawczy nr N N101 171736.

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe UMK
Toruń 2014

ISBN 978-83-231-3236-3

Wydawnictwo Naukowe UMK
ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń
Redakcja: tel. (56) 611 42 95; fax (56) 611 47 05
wydawnictwo@umk.pl
Dystrybucja: ul. Reja 25, 87-100 Toruń
tel./fax (56) 611 42 38, books@umk.pl
www.wydawnictwoumk.pl
Druk: Drukarnia WN UMK
ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń, tel. (56) 611 22 15

Spis treści

Wprowadzenie	9
Cele	10
Metody	13
Struktura	16
Konwencje	19
1. Kontekstualizm epistemiczny: wstępna ekspozycja	25
1.1. Teza: zdania epistemiczne są zależne kontekstowo	25
1.1.1. Podstawowe rodzaje zdań epistemicznych	30
1.1.2. Paradygmat propozycjonalny	40
1.1.3. Kontekst i jego rola w semantyce zdań epistemicznych	48
1.1.4. Okazjonalizm, pozycjonalizm i ekstensjonalizm	61
1.2. Analiza wiedzy i taksonomia stanowisk prekontekstualnych	68
1.2.1. Substancjalna a formalna analiza wiedzy	68
1.2.2. Pozycja epistemiczna i standardy epistemiczne	72
1.2.3. Puryzm vs impuryzm epistemiczny	82
1.2.4. Stanowiska prekontekstualne i odmiany inwariantyzmu	84
1.3. Problemy demarkacji	91
1.3.1. Pragmatyka, czy semantyka?	91
1.3.2. Semantyka, czy epistemologia?	95
1.4. Źródła i rozwój kontekstualizmu	100
1.4.1. Prehistoria kontekstualizmu	100
1.4.2. Historia kontekstualizmu	105
I Pragmatyczna adekwatność kontekstualizmu	111
2. Argument ze zmiany kontekstu: prezentacja	113
2.1. Przykłady zależności kontekstowej zdań epistemicznych	114
2.1.1. Pierwszoosobowe atrybucje epistemiczne: <i>Bank</i>	115
2.1.2. Mieszane atrybucje epistemiczne: <i>Lotnisko</i>	118
2.1.3. Trzecioosobowe atrybucje epistemiczne: <i>Biuro</i>	120
2.2. Porównanie przykładów i struktura argumentacji	122
2.2.1. Przykłady zmiany kontekstu: podobieństwa i różnice	123
2.2.2. Przykłady zmiany kontekstu: warunki adekwatności	126
2.2.3. Struktura argumentu ze zmiany kontekstu	130
2.3. Przykłady Stanleya	133
3. Argument ze zmiany kontekstu: dyskusja	139
3.1. Standardy epistemiczne i ich zmienność	139
3.1.1. Stawka, relewantne alternatywy czy akomodacja?	139
3.1.2. Jednorodząjowe standardy epistemiczne	142
3.1.3. Standardy epistemiczne a pytania	149
3.1.4. Zagadnienie zmienności pozycji epistemicznej	151

3.2.	Wątpliwości związane z przykładami zmiany kontekstu	153
3.2.1.	„Nikt nie mówi w ten sposób”	154
3.2.2.	Znaczenia oboczne „wiedzieć”	157
3.2.3.	Wieloznaczność przedmiotu wiedzy	161
3.2.4.	„Wiem, ale muszę to sprawdzić”	163
3.2.5.	Przekonanie i poziom doksastycznej pewności	167
3.2.6.	Atrybucje epistemiczne a błędy poznawcze	170
4.	Kontekstualizm a filozofia eksperymentalna	177
4.1.	Pierwsza fala badań	179
4.1.1.	Badania Buckwaltera	180
4.1.2.	Badania Maya i współpracowników	182
4.1.3.	Badania Feltza i Zarpentine’ego	185
4.1.4.	Badania Nety i Phelana	189
4.2.	Druga fala badań	192
4.2.1.	Badania Schaffera i Knobe’a	192
4.2.2.	Badania Pinillosa	194
4.2.3.	Badania Buckwaltera, Schaffera i Turriego	199
4.2.4.	Badania Chemly i Hansena	205
4.2.5.	Badania autorskie	207
4.3.	Eksperymenty ze zmiany kontekstu: podsumowanie	212
4.3.1.	Konsekwencje badań X-phi dla kontekstualizmu	213
4.3.2.	Kontrowersje wokół X-phi	215
II	Wiedza, asercja, kontekst	219
5.	Manewr zasadnej stwierdzalności, WAM	221
5.1.	Manewr zasadnej stwierdzalności: wprowadzenie	221
5.1.1.	Wstępne sformułowanie WAM	222
5.1.2.	Warunki poprawności WAM	224
5.2.	WAM dla kontekstu z wysokimi standardami epistemicznymi	227
5.2.1.	WAM oparty na maksymie relacji	227
5.2.2.	WAM oparty na maksymie ilości	234
5.2.3.	WAM oparty na pośrednich aktach mowy	240
5.3.	Implikacje pragmatyczne atrybucji epistemicznych	242
5.4.	Odwoływalność implikacji pragmatycznych	247
5.4.1.	Przykłady Weinera	251
5.4.2.	Odwoływalność implikacji pragmatycznych a WAM	255
5.5.	WAM dla kontekstu z niskimi standardami epistemicznymi	260
5.5.1.	WAM oparty na nieściśłości wypowiedzi	260
5.5.2.	WAM oparty na przesadności wypowiedzi	269
5.6.	WAM a zarzut z zależności kontekstowej asercji	272
6.	Epistemiczna teoria asercji	275
6.1.	O asercji	275
6.2.	Dwa składniki epistemicznej teorii asercji	277

6.2.1.	Deskryptywny aspekt epistemicznej teorii asercji	277
6.2.2.	Normatywny aspekt epistemicznej teorii asercji	279
6.3.	Słaba, umiarkowana i silna epistemiczna teoria asercji	284
6.3.1.	Argumenty za umiarkowaną epistemiczną teorią asercji	286
6.3.2.	Argumenty za silną epistemiczną teorią asercji	288
6.4.	Zarys dyskusji nad epistemiczną teorią asercji	291
6.4.1.	Normatywność epistemicznej reguły asercji	291
6.4.2.	Świadczenia konwersacyjne, zdania Moore'a itp.	293
6.4.3.	Próby falsyfikacji umiarkowanej teorii	297
6.4.4.	Próby falsyfikacji silnej teorii	302
6.4.5.	Konkurencyjne reguły asercji	307
7.	Kontekstualizm a epistemiczna teoria asercji	313
7.1.	Asercja w kontekstach	313
7.1.1.	Kontekstualna wersja silnej epistemicznej teorii asercji	314
7.1.2.	Między asercją, kontekstem a wiedzą	316
7.1.3.	Problematyczne koniunkcje	317
7.2.	Od epistemicznej teorii asercji do kontekstualizmu	321
7.2.1.	Zasadna stwierdzalność a warunki prawdziwości	321
7.2.2.	Argument ze zmienności zasadnej asercji	324
7.2.3.	Argument z wystarczalności	326
7.3.	Dyskusja nad argumentami za kontekstualizmem	327
7.3.1.	Zarzut z ekwiwokacji	328
7.3.2.	Zarzut z niezasadności epistemicznej	331
7.3.3.	Zarzut z dogmatyzmu	333
7.4.	Epistemiczna teoria asercji a zarzut z generalizacji	334
III	Semantyczna akomodacja kontekstualizmu	337
8.	Kontekstualizm a semantyka dyskursu epistemicznego	339
8.1.	Problem dyskwtacji zdań epistemicznych w mowie zależnej	339
8.1.1.	Dyskwotacja a raport doksastyczny	340
8.1.2.	Międzykontekstowe testy Cappelena i Lepore'a	344
8.1.3.	Dyskusja nad testami Cappelena i Lepore'a	348
8.1.4.	Testy dyskwtacyjne Davisa	354
8.2.	Problemy zmiennych atrybucji międzykontekstowych	356
8.3.	Potwory Kaplana, kontekst opowieści i mowa niezależna	362
8.4.	Wewnątrzdzaniowa zmiana kontekstu	365
9.	Kontekstualizm w szerszych ramach semantycznych	371
9.1.	Kontekstualizm: trzy ogólne problemy semantyczne	371
9.1.1.	Semantyczna ślepota	372
9.1.2.	Semantyczne zejście	374
9.1.3.	Wieloznaczność i nieostrość „wiedzieć”	377
9.2.	Zarys semantyki dwuaspektowej Kaplana	383
9.3.	Minimalizm semantyczny a kontekstualizm epistemiczny	386

9.4.	Kontekstualizm umiarkowany a kontekstualizm radykalny	389
9.5.	Kontekstualizm tanim kosztem	392
9.5.1.	O wtórnej wrażliwości kontekstowej „wiedzieć”	393
9.5.2.	Mikrojęzyki a kontekstualizm	396
10.	Semantyka „wiedzieć”: a <i>simili</i> czy <i>sui generis</i>?	403
10.1.	Porównanie do wyrażen okazjonalnych w wąskim znaczeniu	404
10.2.	Porównanie do przymiotników absolutnych i relatywnych	408
10.2.1.	Modyfikatory stopnia i konstrukcje porównawcze	410
10.2.2.	„Wiedzieć więcej”, „wiedzieć lepiej”	417
10.2.3.	„Wiedzieć” a sposoby klaryfikacji	419
10.3.	Porównanie do wrażliwych kontekstowo czasowników	423
10.4.	Porównanie do zwrotów kwantyfikujących	427
10.4.1.	Kwantyfikacja w języku naturalnym	428
10.4.2.	Porównanie do zaimków kwantyfikujących	430
10.4.3.	Porównanie do przysłówków kwantyfikujących	432
10.5.	Pozycjonalizm: ogólne uwagi semantyczne	439
10.5.1.	Ludlowa uwagi o pozycjonalizmie	440
10.5.2.	Testy na ukrytą pozycję	441
10.6.	Kontekstualizm nieokazjonalny: ekstensjonalizm	444
10.6.1.	Nieokreśloność Kompa	445
10.6.2.	Kontekstualizm nieokazjonalny MacFarlane’a	447
10.6.3.	Perspektywizm Brogaard	450
10.6.4.	Ekstensjonalizm: wybrane problemy	452
	Dodatek: Treść ankiet i tabele częstości	455
	Bibliografia	461
	Skorowidz rzeczowy	489

Wprowadzenie

When philosophers use a word — ‘knowledge’ [...] — and try to grasp the *essence* of the thing, one must always ask oneself: is the word ever actually used in this way in the language in which it is at home? — What *we* do is to bring words back from their metaphysical to their everyday use.

LUDWIG WITTGENSTEIN (1953, I: 116)

We are in doubt about what ought to count as knowledge; we are even more in doubt about how to formulate the principles we tacitly apply for deciding whether or not something is to count as knowledge; we also have some uncertainty about the semantic analysis of a sentence attributing knowledge of something to somebody: but at least we are quite certain *which* are the sentences whose logical form and whose truth-conditions we are seeking to analyse.

MICHAEL DUMMETT (1996, s. 1)

Wiedza jest centralnym pojęciem epistemologii, wokół wiedzy oscylują jej główne problemy i zagadnienia. Jednocześnie „wiedzieć” jest jednym z najczęściej używanych przez nas czasowników, na co wskazują słowniki frekwencyjne, w tym polski (Kurcz *et al.* 1990) i angielski (Davies & Gardner 2010). Książka ta dotyczy stanowiska semiotycznego, które stara się w sposób trwały, nieprzygodny i równorzędny połączyć te dwa aspekty wiedzy: pojęciowy, związany z analizami epistemologicznymi oraz językowy, związany z codziennymi atrybucjami wiedzy. Nosi ono miano kontekstualizmu epistemicznego.

Rozpatrzmy zdanie o wiedzy pewnej osoby na temat dębów rosnących w Toruniu przy tzw. Harmonijce (siedziba Wydziału Humanistycznego UMK):

- (1) Asia wie, że dęby rosnące przy Harmonijce to *quercus robur* odmiany *Fastigiata*.

Zdanie to wyraża relację epistemiczną zachodzącą pomiędzy Asią a sądem *że dęby rosnące przy Harmonijce to quercus robur odmiany Fastigiata*. Czy zdanie to jest prawdziwe, czy fałszywe? Epistemolog klasyczny odpowie, że zależy to wyłącznie od tego, czy Asia rzeczywiście znajduje się w relacji epistemicznej do sądu *że dęby rosnące przy Harmonijce to quercus robur odmiany Fastigiata*, co obwarowane bywa pewnymi warunkami, takimi jak prawdziwość sądu będącego przedmiotem wiedzy, czy też to, że Asia jest przekonana, że sąd ten jest prawdziwy, czy w końcu to, że Asia ma określonego rodzaju uzasadnienie dla prawdziwości tego sądu.

Zgodnie z bronionym stanowiskiem wartość logiczna (1) zależy nie tylko od wskazanych warunków, ale także od kontekstu konwersacyjnego, w którym

zdanie to występuje. Załóżmy, że Asia studiuje biologię i właśnie zdaje egzamin z dendrologii. Profesor zadaje jej pytanie: „Jaki to gatunek dębu? Czy jest Pani w stanie określić odmianę?”. W odpowiedzi słyszy: „Są to dęby szypułkowe (*quercus robur*), odmiany *Fastigiata*”, oraz kilka dodatkowych uwag o kształcie liści i pokroju drzew tej odmiany. Profesor pamięta, że dokładnie te same zdjęcia pokazywał na wykładzie, a podane przez Asię dodatkowe informacje są prawdziwe: uznaje zatem odpowiedź za wystarczającą. Innymi słowy, możemy przyjąć, że zdanie (1), przedstawiające opinię wykładowcy biologii, jest prawdziwe w opisanym kontekście. Przenieśmy się teraz na konferencję dendrologiczną — która dziwnym trafem odbywa się w Harmonijce w Toruniu — na której wygłaszany jest referat na temat odmian kolumnowych dębów. Asia uczestniczy w konferencji i słucha wystąpienia. Po zakończeniu referatu rozgorzała dyskusja. Asia zabiera głos i wskazuje na dęby rosnące przy Harmonijce, stwierdzając, że są one przykładem tego, iż starsze egzemplarze dębu szypułkowego odmiany *Fastigiata* zyskują bardziej rozłożysty pokrój. Prelegent nie zgadza się z Asią, wskazując na wątpliwości odnośnie do tego, czy są to faktycznie dęby tej odmiany. Asia nie jest w stanie zneutralizować tych wątpliwości. W takiej sytuacji, z perspektywy prelegenta, (1) jest fałszywe.

Cele

Głównym celem książki, jak wskazuje jej podtytuł, jest obrona kontekstualizmu epistemicznego. Zgodnie z tym stanowiskiem ekstensja zdań epistemicznych — czyli wartość logiczna zdań przypisujących wiedzę — jest zależna od kontekstu konwersacyjnego. Nie chodzi przy tym o zależność związaną z czasem czy miejscem wypowiedzi danego zdania epistemicznego (zdania o wiedzy lub niewiedzy), a więc zależność od aspektu sytuacyjnego tego kontekstu, lecz o zależność od tych aspektów tego kontekstu, które są bezpośrednio skorelowane ze znaczeniem „wiedzieć”. Obrona tego stanowiska jest więc powiązana ściśle z obroną przedstawionej powyżej kontekstowej interpretacji zdania (1).

Jeszcze dwadzieścia kilka lat temu kontekstualizm epistemiczny był mało znanym stanowiskiem w ramach epistemologii, a niektórzy autorzy go broniący mieli nawet kłopoty z publikacją swoich prac (zob. tutaj przyp. 148). Sytuacja zmieniła się diametralnie w połowie lat dziewięćdziesiątych i dyskusja nad kontekstualizmem stała się jedną z ważniejszych dyskusji we współczesnej epistemologii. Niech pośrednim tego świadectwem będzie umieszczenie przez Davida Bourgeta i Davida Chalmersa pytania o wybór między kontekstualizmem a stanowiskami wobec niego konkurencyjnymi wśród 30 pytań w ankiecie¹ ba-

¹ Szczegóły ankiety, jak również zestawienia porównawcze wyników, np. ze względu na wiek, narodowość, odpowiedzi na inne pytania, zob: <http://philpapers.org/surveys/> [dostęp:

dającej preferencje filozoficzne przeprowadzonej na stronie PhilPapers. Również same wyniki tej ankiety były pozytywnie zaskakujące dla kontekstualistów.

Słowo obrona jest co najmniej dwuznaczne. W szerszym znaczeniu oznacza nie tylko ochronę danego stanowiska przed wątpliwościami i zarzutami, która sprowadza się do ich obalania (jest to obrona w wąskim znaczeniu), ale także wzmacnianie stanowiska przez rozwijanie argumentacji na jego korzyść czy wskazywanie na świadectwa potwierdzające poprawność tego stanowiska. Oczywiście², jeśli odpowiedź na zarzuty jest skuteczna, to dokonujemy wzmocnienia danego stanowiska lub odwrotnie, jeśli wzmacniamy dane stanowisko, to odwieramy dostrzegane, potencjalne zarzuty — a zatem te dwa aspekty przeplatają się i trudno je oddzielić. W książce prezentuję obronę kontekstualizmu epistemicznego w szerokim znaczeniu, a więc przeplatać się będą oba aspekty.

Nadrzędny cel rozważań będzie realizowany na trzech płaszczyznach związanych z trzema pojęciami występującymi w tytułach tomu I i II. Po pierwsze, będę argumentować za pragmatyczną adekwatnością kontekstualizmu, czyli za jego potwierdzeniem w potocznym użyciu zdań epistemicznych, w codziennych atrybucjach epistemicznych. Po drugie, będę poszukiwać semantycznej eksplikacji kontekstualizmu, czyli odpowiedniego mechanizmu semantycznego dla zależności kontekstowej zdań epistemicznych. Po trzecie, będę postulować epistemologiczną implementację kontekstualizmu, czyli jego użyteczność przy rozpatrywaniu niektórych problemów epistemologicznych. Prowadzenie rozważań na tych trzech płaszczyznach powoduje, że kontekstualizm staje się podatny na zarzuty z wielu stron, ale zarazem szukać może szerokiego uzasadnienia.

Wśród pośrednich celów, realizowanych na tych trzech płaszczyznach, należy wymienić m.in. następujące: 1) obrona przykładów kontekstowej wrażliwości zdań epistemicznych przed głównymi zarzutami, a w szczególności zarzutem z zasadnej stwierdzalności, jak też zarzutem mającym wynikać z badań tzw. filozofii eksperymentalnej, a mówiącym o nieprzystawalności intuicji po-

21.11.2013], a także: Bourget & Chalmers 2014. Interesujące nas pytanie brzmiało: „Knowledge claims: contextualism, relativism, or invariantism?”. Każda z tych trzech opcji była poprzedzona wyrażeniem: „Accept or lean toward”, jak również dodano czwartą opcję „Other”. Wyniki procentowe odpowiedzi były następujące: kontekstualizm 40%, inwariantyzm 31,1%, inne 25,8%, relatywizm 2,9%. Gorzej wypadł kontekstualizm wśród «zawodowych» epistemologów: inwariantyzm 49,3%, kontekstualizm 29,3%, inne 16,2%, relatywizm 5%. Zarówno wyniki w szerokiej, jak i wąskiej grupie pokazują przede wszystkim niejednoznaczność ocen, gdyż preferencje rozkładają się w miarę równomiernie. Bardziej bezpośrednim świadectwem żywotności dyskusji nad kontekstualizmem jest olbrzymia liczba artykułów, numerów specjalnych czasopism, bronionych doktoratów, organizowanych konferencji tematycznych czy poważnych projektów badawczych poświęconych kontekstualizmowi i tematom blisko zeń spokrewnionych. Wciąż jednak można to wszystko uznać jedynie za chwilową modę, a problematykę za iluzoryczną.

²W pracy używam dość często zwrotów „oczywiście”, „rzecz jasna” i im podobnych. „Why ever assert clarity? Because doing so reveals information about the epistemic standard of evidence that is operative in a discourse”, Barker 2009, s. 271.

tocznych do tych sugerowanych przez kontekstualistów, 2) sformułowanie argumentu na rzecz kontekstualizmu powiązanego z epistemiczną teorią asercji, 3) obrona tezy kontekstualizmu przed zarzutami semantycznej nieadekwatności, związanymi m.in. z międzykontekstową atrybucją zdań epistemicznych, ich dyskwtacją, czy bardziej ogólnych, dotyczących powiązania kontekstualizmu z szerszą teorią języka, 4) obrona przed zarzutami semantycznymi wskazującymi, że „wiedzieć” zachowuje się zupełnie inaczej niż inne wrażliwe kontekstowo wyrażenia, 5) wskazanie na zasięg tezy kontekstualizmu, czyli odniesienie jej do wszystkich głównych konstrukcji zdań epistemicznych, jak również do wiedzy grupowej, 6) obrona zastosowania ogólnej tezy kontekstualizmu do problemów filozoficznych, w szczególności problemu sceptycyzmu, loterii czy tzw. łatwej wiedzy, 7) krytyczne omówienie powiązań kontekstualizmu z substancjalnymi analizami wiedzy, 8) pokazanie, że kontekstualizm ma przewagę nad pokrewnymi stanowiskami, głównie kontrastywizmem, inwariantyzmem impurystycznym oraz relatywizmem.

W trakcie rozważań, równocześnie z obroną tezy ogólnej, systematycznie ujawniać się będzie preferowana przeze mnie jej konkretyzacja, zarówno pragmatyczna, semantyczna, jak i epistemologiczna³. Tezy, które zamierzam bronić i które określają moje stanowisko kontekstualne, można sprowadzić do trzech głównych punktów. Po pierwsze, podkreślam konwersacyjną rolę wskazywania na alternatywne możliwości względem sądu mającego stanowić przedmiot wiedzy, upatrując tutaj właściwej zależności zdań epistemicznych od kontekstu — jednocześnie argumentuję za co najwyżej pośrednią taką rolę okoliczności praktycznych. Po drugie, bronię podejścia, według którego czasownik „wiedzieć” jest wyrażeniem okazjonalnym w szerokim znaczeniu: uznaję, że jest on podobny do przysłówka kwantyfikującego „zawsze”, w którego semantyce uwzględnia się kontekst konwersacyjny. Po trzecie, zajmuję stanowisko w analizie wiedzy wykorzystujące pojęcie relewantnych alternatyw i wskazujące na jego zastosowanie do problemów epistemologicznych. Wszystkie trzy aspekty łączą się w spójną całość: wspomniana w kontekście konwersacyjnym możliwość błędu, to relewantna alternatywa, a kwantyfikacja i eliminacja tych ostatnich jest jednym z warunków koniecznych wiedzy. Stanowisko takie jest blisko spokrewnione z teoriami wiedzy Jonathana Schaffera oraz Davida Lewisa, czerpiąc z nich najwartościowsze rozwiązania, a zmieniając, czy wręcz negując, te bardziej kontrowersyjne. Określić je można mianem RELEWANTYZMU.

W książce obecnych jest wiele tematów obocznych, które poruszam, gdyż poczynione w ich zakresie rozstrzygnięcia są kluczowe dla właściwej konstytu-

³W literaturze dominuje podejście odwrotne: prezentacja konkretnej postaci kontekstualizmu epistemicznego ma pokazać adekwatność tezy ogólnej. Przyjmuję jednak, że dla każdego stanowiska wyrażanego w bardzo ogólny sposób istotne jest sprawdzenie do jakich granic nie musimy go konkretyzować, na ile teza ogólna pozwala odeprzeć przynajmniej niektóre zarzuty.